

ƏBUL-BƏRƏKƏT ƏL-ƏNBARININ HƏYAT VƏ YARADICILIĞI

Giriş. Hicri 4-cü əsrdə Bağdad qrammatikləri öz tədqiqatlarında və qrammatik əsərlərində həm Bəsrə, həm də Kufə məktəblərinin rəylərindən seçmə əsasında yeni bir yanaşma tətbiq etdilər. Bu yeni cərəyanı hazırlayan ən mühüm şeylərdən biri o idi ki, bu qrammatiklərin ilkəri əl-Mubərrəd və Sələbin şagirdləri olublar. Beləliklə, iki məktəbin rəylərini mənimsəyən və bu iki məktəbin ardıcılığının əsərlərini daha dərinlən araşdırmaqla və bunun vasitəsilə bir çox yeni qrammatik rəylərə nüfuz etməklə məşğul olan qrammatiklər nəslə yarandı. Bu nəsləndən Kufə və Bəsrə rəylərinə meyli edənlər var idi. Buna görə də tərcümeyi-hal və kateqoriyaları yazanlar onun qarşısında tərəddüd etdilər [2, s. 245]. Bağdad qrammatika məktəbinin nümayəndələrindən biri də Əbul-Bə-rakət əl-Ənbaridir.

Əsas hissə. Əbul-Bə-rakət Əl-Bağdadi (əl-Ənbari) dövrünün yetirməsidir. Təsirlənmiş və ona təsir etmiş, fayda vermiş və faydalanmış, onu əhatə edən şeylərdən və bu əsrdən siyasi, sosial və intellektual cəhətlərdən tam xəbərdar olduğumuz üçün fərqləndiyi şeylərdən bilik əldə etmişdir. Çünki onlar faktların və hadisələrin və onun Əl-Bağdadinin həyatında, meyllərində və intellektual və mədəni istiqamətində, sonra qrammatik tendensiyasındakı izlərini ayırd etməyə kömək edə-cək.

Hicri 6-cı əsrdə səlcuqlular Bağdada daxil olan zaman əl-Bağdadinin yaşadığı siyasi həyat sakit deyildi. Əksinə, qarışıqlıq, məzhəb çəkişmələri və daxili parçalanma ilə xarakterizə edildi. Xəlifə əvvəlki kimi qüdrət və hakimiyyətdən zövq almırdı. Əksinə, o heç bir şeyə nəzarəti olmayan bir məzlum idi. Onun imperiyası xarici vəziyyətinə görə İspaniyada Əməvilər, Misir və Şimali Afrikada Fatimilər, Nəhreyn vadisi və Suriyanın şimalında bəzi ərəb başçıları arasında parçalanmışdı. Daxildə məzhəb çəkişməsi alovlanmışdı, bu da onların bəzilərini səlcuqluların işini asanlaşdırmalarına və digərlərinə nifrət etməyə təhrik etdi. Bu, səlcuq-luların ölkənin ictimai həyatındakı rolunu asanlaşdırdı. Başlangıçda səlcuqlular Abbasi xəlifəsinə maraq və ehiramlarını göstərdilər. Lakin onlar ölkə üzərində möhkəmləndikdən və köklərini bərkətdikdən sonra bağladıkları əhd və müqavilələrdən üz döndərdilər. Sonra onlar Bəni-Abbas xəlifələrinə müxtəlif növ zəllilik və əzab dadırdılar.

O, Əbul-Bə-rakət künyəli, əl-Kamal və ya Kamalud-din ləqəbli Əbdurrahman ibn Muhəmməd ibn Ubeydullah ibn Əbu Səiddir. Ənbara və ya Bağdada aid edilir. Kamalud-din Əbul-Bə-rakət əl-Ənbari və ya əl-Bağdadi deyilir. Hicri 513/miladi 1119-cu ildə doğulmuşdur. Deyilib: Onun doğumu o ilin Rəbiülxair ayında olub. Doğum yeri barəsində ixtilafda oldular. Onlardan bəziləri Əbdur-Rahmənin onun aid edildiyi Ənbarda, bəziləri isə Bağdadda doğulduğunu dedilər.

Əl-Yafiiyə gəlincə, o, onun Bağdadda doğulduğunu təsdiq edir. Əs-Suyuti xatırlatdı ki, o, Bağdadda Əbdul-Vəhhab əl-Ənmati haqqında eşidib. Bu ziddiyyət insan həyatında təbii bir şeydir, xüsusən də uşağın doğumuna marağın zəif olduğu o dövrdə

Əbul-Bə-rakət əl-Bağdadi müəllimi İbn əş-Şəcəridən təsirlənərək nəzakətlik, mülayimlik, qətiyyət, ciddiyyət, mətinlik, dəyanət, bilik, tez cavab vermək və dialoq bacarığı, nəfsin və qəlbində keçirdiyi hisslərin meyllərinə nəzarət kimi bü-tün tərifləyici xüsusiyyətləri qanadları altında toplamış bənzərsiz məclislərində se-vimli bir şəxsiyyətə malik idi. Əbul-Bə-rakət əl-Bağdadi onun haqqında deyir: “O məclisində ləyaqətli və xoş simalı idi. Məclisində nəfs və ya dərs ədəbini ehtiva etməyən bir söz danışmazdı.

Bəlkə də, onun, müəllimi İbn əş-Şəcərinə təsvir etdiyi xüsusiyyətlər onu ən doğru şəkildə təsvir edir. Tarixçilərin xatırlatdıqları şeylər bizə onun tərifləyici xüsusiyyətlərini və yetkin mənəvi keyfiyyətlərini saymaqda kifayət edir.

Əl-Qıftı onun fəzilətli, alim və zahid olduğunu xatırlatmışdır. İbn Kəsir onu fəqih, abid və zahid kimi təsvir etmişdir. İbn Qazi onun haqqında deyir: “O, zahid, abid, müxlis və dünyanı tərək edən olmuşdur”. Əl-Bağdadinin tərcümeyi-halı din-darlıq, cidd-cəhd və mübarizədən ibarətdir. Dərəcəsinə və xəlifələrin yanındakı mövqeyinin yüksəkliyinə baxmayaraq, əl-Bağdadi aza qane olmuş və dünya həya-tında mötədillik göstərmişdir. O, təsəvvüf yollarına daha yaxın idi və ya təsəvvüf tərqiqlərini özünə sevdirmiş, ancaq onu məzhəb kimi qəbul etməmişdir. “Nuzhə-tul-əlibbəi”də onun, müəllimi Əbu Mənsur əl-Cəvaliqidən nəql etdiyi söhbətdə göstərilib: “Bir gün o, İbn Dureydin “əl-Cəmhərə” kitabını ona oxuyarkən semina-rında oldum. Bəzi qrammatiklərdən rəvayət edilmişdir ki, o deyib: “ليس”-in əsli “ليس” deyildir. Dedim: Bu sözlər sanki sufilərin sözlərindəndir. Sanki şeyx bunu mənə inkar etdi”.

Bu hadisə bizə sübut edir ki, təsəvvüf əl-Bağdadinin ruhunu məzhəb olaraq deyil, yol olaraq heyran etmişdir. Biz onun sufilərlə oturub-durduğunu, onlarla ortaqlığının olduğunu və həyatı məsələlərin həllində onların yolunu tutduğunu görürük. Bundan əlavə, əl-Bağdadi ciddiyyət və qəlbində keçirdiyi hisslərə nəzarət etməsiylə səciyyəlidir. Bu hədd, əl-Meydaniyə əz-Zəməxşəri arasında baş verən zarafatı şərh edərkən söylədiyi “Bu, şeyxlərə yaraşmayan bir yumordur” ifadəsi ilə aşkar olur.

Mədəni və elmi çiçəklənmənin arxasında Nizamülmülkün durduğunu söylə-yə bilərik. O, Nizamiyyə mədrəsəsini təsis etmiş, onun əsaslarını qoymuş və tələ-bələrin qəbul üsulunu tərtib etmişdir. Nizamülmülk Şafii məzhəbli olduğundan, Nizamiyyəyə daxil olan hər bir tələbəninin şafii yolunu izləməsi və ona sadıq olması qaçılmaz idi. Əbul-Bə-rakət əl-Bağdadi Nizamiyyəyə tələbə kimi daxil oldu və ora-dan məzun oldu. Oraya müəllim kimi qayıtması üçün onun Şafii məzhəbinin ardın-ca getməsi və bu məzhəb üzrə mütəxəssis olması qaçılmaz idi. Ehtimal ki, əl-Bağdadi mənəfət hərisliyi və ya o vaxt elmin yeganə mənbəyi kimi və ən üstün və məşhur alimləri özündə cəm etməsinə görə Nizamiyyədən ayrılmaq istəyi

¹⁰⁶ BDU-nun Ərəb dili filologiyası kafedrasının magistrantı. babanlı.ali@gmail.com

istisna olmaqla, Şafii məzhəbini qəbul etməmişdir. Elmi həyatının başlanğıcında gəmiyə minməsi qaçılmaz olduğu üçün, özünü şafii kimi göstərmiş, qəlbindəki etiqadı gizlətdi. Əks halda Əbul-Bərakət əl-Bağdadinin, müəllimi İbn əş-Şəcəridən elmi, əxlaqi və davranış baxımından çox təsirləndiyini, onun yoluyla getməsinə və hətta onun fiqhi metoduna təsir göstərdiyini necə izah edə bilərik? Beləliklə, əl-Bağdadi üzünü dini elmlərdən, sağlığında və ölümündən sonra məşhur olduğu dil və qrammatik elmlərə çevirdi.

Bizə aydın olur ki, əl-Bağdadinin mədəniyyəti dini cəhətdən meydana gəlmiş və qrammatik cəhətdən başa çatmış. Lakin bu, onun fiqhlə məşğul olmasına və məz-həblər arasında ixtilaf formaları axtarmasına mane olmadı. Əgər bilsək ki, fiqh elmləri ərəb dili elmləri ilə üst-üstə düşür və əksi doğrudur, Əbul-Bərakət əl-Bağ-dadi bu üst-üstə düşmədən təsirlənmiş. Buna görə də biz onun “Əl-İnsaf fi məsəilil-xilaf beynəl-basriyyin val-kufiyyin” kitabında izahat və şərh üsullarıyla bağlı fiqh alimlərinin yolunu izləməsiylə rastlaşırıq. Dini mədəniyyəti ona çox təsir etmişdi. Çünki o, dini mədəniyyət üzrə böyümüş və onu gəncliyində mənimsəmişdi. Bir tərəfdən zəkasının dərinliyi və fəhmi, digər tərəfdən onu əhatə edən şərait və ərəb dili şeyxlərindən ayrılmasında, onu qrammatikaya yaxşı bilməyə və bu sahə üzrə məharətli olmağa təhrik edən amillərdir.

Elmə və tələbələrinə göstərdiyi böyük xidmətə görə, vəfatı hicri 577 / miladi 1181-ci ilin Şabanın 9-u Cümə gecəsi Bağdadda, 64 yaşında vəfat etmişdir. O, Cü-mə günü Şeyx Əbu İshaq əş-Şirazinin qəbrinin yaxınlığında ən görkəmli şəkildə dəfn edildi [3, s. 372-373, 376, 377-379, 384].

Əl-Ənbari fiqh müddəalarının ərəb qrammatika elminə tətbiq edilməsi sahə-sində müstəsna xidmət göstərmiş dilçilərdən biridir. O, fiqh elminin üç böyük sahəsinin – “ilmul-ixtilafət” (mübahisəli məsələlər, ixtilaf barəsində elm), “ilmul-cədəli fil-fiqh” (fiqh məsələləri barədə mübahisə aparmaq, müqabil tərəfi hansı də-lillərlə təkzib etmək haqqında elm) və “ilmul-usulil-fiqh”-in (fiqhın əsasları, mənbələri barəsində elm) nəhvlə əlaqələndirilməsinə xüsusi diqqət yetirmişdir.

Əl-Ənbari fiqhın əsas mənbələrindən biri olan icmanın (nüfuzlu alimlərin müəyyən bir hüquqi məsələ barəsində ümumi fikir razılığı) qrammatikada əsas (mənbə) kimi qəbul edilə bilməməsinə belə izah edir: Qrammatikanın əsaslarında təqlidə yer olmamalıdır. Qrammatik dil faktlarını sərbəst surətdə təhlil etməli, müs-təqil nəticələr çıxarmalıdır. İcma isə kor-koranə təqlid tələb etdiyindən onu qram-matikada əsas kimi qəbul etmək olmaz. Əl-Ənbarinin bu mülahizəsindən Bəsra məktəbində Quranın qiraət variantlarından faktik material kimi istifadə edilməmə-sinin səbəbi aydın olur.

Əl-Ənbari qiyas məfhumunu, onun nəhvə tətbiqini misallarla izah etdikdən sonra qiyasın qrammatikaya tətbiq olunmasının qeyri-mümkünlüyünü iddia edən-lərlə polemikaya girərək onların müddəalarını təkzib edir. Onun fikrincə, nəhvin qiyasa deyil nəqlə əsaslanmasını iddia edənlər qrammatikanın özünü də bir elm ki-mi inkar edirlər. Qiyas qrammatikanın nüvəsidir. Belə ki, hər hansı bir ərəb “كتب زيد” (Zeyd yazdı) deyirsə, deməli “كتب” feili yazmaq qabiliyyətinə malik olan bü-tün ərəblərə və qeyri-ərəblərə aid ola bilər: “كتب عمرو” (Əmr yazdı); “كتب بشر” (Bişr yazdı); “كتب أردشير” (Ərdəşir yazdı).

Əl-Ənbari qiyasın fiqhdəki üç növündən ətraflı bəhs edir. “Qiyəsul-illə” ha-disələri doğuran daxili səbəblərin ümumiliyinə, “qiyəsul-şəbəh” hadisələri doğuran səbəblərin zahiri oxşarlığına əsaslanan analogiyadır. “Qiyəsut-tard” isə müəyyən hadisələrin bir sıra məlum təsadüfi hadisələrlə daim uyğunluq təşkil etməsinə əsas-lanan analogiyadır ki, buradakı təsadüfi hadisələr həmin hadisələr üçün məntiqi sə-bəb ola bilməz. Hallanmayan sözlər öz quruluşları baxımdan ədatlara oxşadığına görə qiyasın birinci növünə aid olunur. Qeyri-müəyyən isim artıqlı qəbul etdikdə konkretləşdiyi, müəyyənləşdiyi kimi, müzare də bəzi ədatlarla işlədikdə kon-kretləşib yalnız gələcək zamana aid olur. Müzarenin məhz belə bir zahiri oxşarlıq əsasında fleksiyaya görə dəyişməsi qiyasın ikinci növünə şamil edilir. “Qiyəsut-tard”-in fiqhın özündə də analogiyanın zəif növü hesab edilməsini göstərən əl-Ən-bari onun qrammatikaya tətbiq edilməsinin qeyri-mümkün olduğunu söyləyir.

Əl-Ənbarinin fikrincə, dildəki hadisələri doğuran qrammatik səbəblər mən-tiqi səbəblər kimidir. Buna görə də onlar heç bir məhdudluğa tabe olmayıb öz tə-sirini hər yerdə, həmişə saxlayır. Əl-Ənbari belə hesab edir ki, hər hansı bir dil ha-disəsinin arxasında onu doğuran bir səbəb gizlənmir. Fiqhdə və qrammatikada geniş tətbiq olunan qiyas məfhumunun özü də buna əsaslanır.

Hənəfi fiqhində qəbul edilmiş istisna metodunu qrammatikaya tətbiq etmək olmaz. Çünki o, qrammatik səbəbi məhdudlaşdırır və onu mütləqlikdən məhrum e-dir. Bununla yanaşı, əl-Ənbari şafii olmasına baxmayaraq Hənəfi məzhəbində ge-niş istifadə olunan istisnanın fəqihə bir sıra hüquqi məsələləri istədiyi kimi həll et-məyə imkan verməsi barədə yayılmış fikri təkzib edir [1, s. 228, 230-231]

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Məmmədəliyev V. M., ərəb dilçiliyi. Bakı: “Maarif”, 1985, 288 səh.
2. الدكتور شوقي ضيف، المدارس النحوية، كورنيس النيل، القاهرة، 1968، عدد الصفحات ٣٧٨

مجيد حميد البديري، أبو البركات البغدادي (الأنباري) أثر عصره عليه وأرؤه النحوية ١١
أهل البيت عليهم السلام العدد 1، كربلاء، 2004

Аçar sözlər: Bəsra, Kufə, qrammatiklər, səlcuqlular, təsəvvüf, Nizamiyyə, fiqh, qiyas

Ключевые слова: Багдад, грамматики, сельджуки, Анбар, фикх

Key words: Baghdad, grammarians, Seljuks, Anbar, fiqh

Life and work of Abul-Barakat al-Anbari

Summary

The grammarians of Baghdad adopted a new approach in their studies and grammatical works, sampling from the opinions of both the Basra and Kufa schools. One of the most important things that prepared this new trend was that the first

of these grammarians were students of al-Mubarrad and Salab. One of the representatives of the Baghdad grammar school is Abul-Barakat al-Anbari.

When the Seljuks entered Baghdad in the 6th century AH, al-Baghdadi's political life was not peaceful. Rather, it was characterized by confusion, sectarian strife, and internal disunity. The caliph did not enjoy power and authority as before. On the contrary, he was an oppressor who had no control over anything. His empire was divided between the Umayyads in Spain, the Fatimids in Egypt and North Africa, the Nahrain Valley and some Arab leaders in northern Syria due to its external situation.

He is Abdurrahman ibn Muhammad ibn Ubaydullah ibn Abu Said, nick-named Abul-Barakat, al-Kamal or Kamalud-din. Attributed to Anbar or Baghdad. Kamalud-din is called Abul-Barakat al-Anbari or al-Baghdadi. He was born in 513 Hijri/1119 AD.

Al-Anbari is one of the linguists who provided exceptional service in the field of applying the provisions of fiqh to Arabic grammar. It is the study of the three major fields of jurisprudence - "ilmul-ikhtilafat" (the science of controversial issues and disputes), "ilmul-jadali fil-fiqh" (the science of debating jurisprudence issues, the science of refuting the opposing side with what evidence) and "ilmu usulil-fiqh". He paid special attention to connecting fiqh (the science of the foundations and sources of fiqh) with Nahv.

Жизнь и деятельность Абуль-Бараката аль-Анбари Резюме

Грамматики Багдада приняли новый подход в своих исследованиях и грамматических работах, опираясь на мнения школ Басры и Куфы. Одним из наиболее важных моментов, подготовивших это новое направление, было то, что первыми из этих грамматиков были ученики аль-Мубаррада и Салаба. Одним из представителей багдадской гимназии является Абул-Баракат аль-Анбари.

Когда сельджуки вошли в Багдад в 6 веке хиджры, политическая жизнь аль-Багдади не была мирной. Скорее, для него были характерны неразбериха, межконфессиональная рознь и внутренняя разобщенность. Халиф уже не пользовался властью и авторитетом, как прежде. Наоборот, он был угнетателем, который ничего не контролировал. Его империя была разделена между Омейядами в Испании, Фатимидами в Египте и Северной Африке, долиной Нахрейн и некоторыми арабскими лидерами в северной Сирии из-за ее внешнего положения.

Это Абдуррахман ибн Мухаммад ибн Убайдуллах ибн Абу Саид по прозвищу Абул-Баракат, аль-Камаль или Камалуд-дин. Приписывается Анбару или Багдаду. Камалуд-дина зовут Абул-Баракат аль-Анбари или аль-Багдади. Он родился в 513 г. хиджры/1119 г. н.э.

Аль-Анбари является одним из лингвистов, оказавших исключительную услугу в области применения положений фикха к арабской грамматике. Это изучение трех основных областей юриспруденции - «илмул-иктилафат» (наука о спорных вопросах и спорах), «ильмуль-джадали фил-фикх» (наука о обсуждении вопросов юриспруденции, наука опровержения противоположной стороны). с какими доказательствами) и «илму усулил-фикх». Особое внимание он уделял соединению фикха (науки об основах и источниках фикха) с Нахвом.

RƏYÇİ: dos. N.Əfəndiyeva